

MAGYAR ARIÓN

Tanulmányok
Pálóczi Horváth Ádám műveiről

Szerkesztők

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

HEGEDÜS BÉLA

Budapest

rec.iti

2011

A

*Magyar Arión – Tudományos tanácskozás Pálóczi Horváth Ádám
születésének 250. évfordulóján*
(Budapest, 2010. október 20–21.)
támogatói

MTA Irodalomtudományi Intézet
Óbudai Társaskör

A borítón látható portré Pálóczi Horváth Ádámot harmincéves korában ábrázolja. A színezett metszet alapjául szolgáló, mára elkallódott festmény „Erdélyi fi Kóré Zsigmond festette 1791”. A metszetet Kazinczy Ferenc készítette el, s a *Psychologia* címlapelőzékéként jelent meg 1792-ben. A talapzaton olvasható Ovidius-idézet (*Fasti* II, 93):

Nomen Arionum Siculas impleverat urbes,
Captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.

Híre betölti a városokat szikuloknak a földjén,
s zengő lantjának rabja Itália is...

(Gaál László fordítása)

A borító a csurgói Református Gimnázium könyvtárának példánya alapján készült, amely az író sógora, Sárközy István névbejegyzését őrzi
Forrás: <http://www.csokonai-csurgo.sulinet.hu/sarkozy/kepek/33.jpg>

© Szerzők, 2011.

ISBN 978-963-7341-91-5
ISBN 978-963-7341-92-2 (pdf)

Kiadja a rec.iti, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Tördelés, képszerkesztés, borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa, Csörsz Rumen István

GYAPAY LÁSZLÓ

Poézis a hasznosság jegyében

Pálóczi Horváth Ádám irodalom-szemléletéhez

Pálóczi Horváth Ádám költészet-szemléletének irodalomtörténeti elhelyezésekor jó viszonyítási pontot jelenthet, ha barátjához, Kazinczyéhoz viszonyítjuk. Alig több, mint fél év korkülönbség van közöttük; huszonnyolc évesen, 1788-ban vették fel egymással a kapcsolatot,¹ és változó intenzitással, de hosszú időn keresztül folytatták levelezésüket. 1792-ben Kazinczy gondolta ki és állította össze az író társa portrémetszetét övező, ikonikus díszítményeket, melyek célja az ábrázolt személy karakterének és teljesítményének bemutatása volt.² Ő kapta meg a próbanyomatot is, és azonnal lelkes hangú levélben tájékoztatta barátját az eredményről:

Majd kiugrottam a' bőrből, midőn ma egy Bétsi levelet kaptam és képedet benne leltem. (...) Kiváltképen a' kép ornamentumainak örülök. (...) Tölgyfán függ a' felkoszorúzott kürt és lant; jele annak, hogy Epicum Carmenben szerencsésen futottad pályádat; egy kőre *bas-relief* módjára vagyon vésve a' Delphinen nyargaló Arion, titkos jelentője nevednek;³ – ott van a' félig befedett csillagos mennygolyóbis; résszerint annak jeléül, hogy Astronomiai poémát írtál, résszerint annak, hogy megszűntél lenni ἀλιτρος [bűnös, nagy kópé].⁴ Ott a' könyvenn a' kard, akár annak jeléül, hogy Scriptor is vagy, Banderista is, akár annak, hogy 19/XI. 89.⁵ Ott a' cirkalom és szegmérő, mert Mathematicus is vagy; 's Özvegynek fija is, ott a' cubus és rajta a' Lélek halhatatlanságának symboluma és

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

1 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Szántód, 1788. okt. 14. = *KazLev* I, 220–223. Vö. Kovács Ida, „*Atyámfiai Apollóban?*”: *Kazinczy Pálóczi Horváth Ádámnál tett látogatása = Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, 390–406.

2 E kötet címlapján is ez a kép szerepel.

3 Arion volt Pálóczi Horváth Ádám szabadkőműves neve.

4 Vö. Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, 1789. máj. 13. = *KazLev* I, 353–354.

5 Pálóczi Horváth Ádám 1789. november 19-én lépett a szabadkőművesek közé.

Volumenje. Ott végre a' Templum honoris, melly nevedet még holtod előtt elfogadta.⁶

Jól érzékelhető, hogy ez a leírás az alkalmazott emblémák kompozíciós elvét követi: Kazinczy annak érdekében választotta ki és vonultatta fel az életeseményekre és írói eredményekre utaló jelképeket, hogy számot adjon arról, mivel érdemelte ki helyét Pálóczi Horváth a hírnév templomában. Ennek a sajtó nyilvánossága elé szánt metszetnek (Kazinczy 600, Horváth 6000 példányra gondolt!)⁷ tehát elsődleges feladata az volt, hogy segítsen elismertetni, hogy a harminckét éves embert joggal illeti hely a nemzeti panteonban, és hogy a kollektív emlékezet vizuális képhez köthesse személyét. Kazinczy lelkesedése minden bizonnyal szólt barátja sikerének, saját vizuális elképzelései megvalósulásának, de feltehetően annak is, hogy Pálóczi Horváth esete hozzájárul annak elfogadtatásához a korabeli Magyarországon, hogy a irodalom terén elért teljesítménnyel is lehet olyan dicsőséget szerezni, mely (nem mellékesen a formálódó nemzeti panteon révén) halhatatlansággal ruházza fel a költészet és/vagy a tudomány munkásait.

Az írói tevékenység által megszerezhető dicsőség ekkoriban láthatóan mások számára is fontos szerepet játszott. Amikor Pálóczi Horváth – még a metszet elkészülte előtt – saját munkásságának motivációival vetett számot, hangsúlyosan azzal igyekezett a kérdésre választ adni, hogy tisztázta viszonyát a műveivel elérhető dicsőséghez. 1789-ben Baróti Szabó Dávidhoz írott levelében a *Magyar Museummal* kapcsolatban kifejti:

az a' Ditsőség, melly a' hasonló hasznos munkákból várható, tsak mellesleg való indító oka lehet egy valóságos [értsd: nem hamis, azaz igaz⁸] Embernek. [L]egfőbb tárgy [értsd: cél] a' Haza' szeretete, nemzetnek pallerirozása, nyelvünk tsinogatása: ezeket tartom én magam előtt, mikor a' Publicumnak dolgozom, 's tudom, hogy haltom után ez válik leg-nagyobb ditsőségemre.⁹

E sorokból kitűnik, hogy számára a literátori munka legfőbb motivációja a nemzeti közösség iránt érzett morális felelősségből ered, és a dicsőséggel csak mint az erőfeszítések járulékos (és esetleges) elismerésével számol. Egy későbbi vitája tovább árnyalja a képet. 1817-ben Kölcsey egyik szonettjéről¹⁰ váltott né-

6 Kazinczy Ferenc Pálóczi Horváth Ádámnak, Regmec, 1792. okt. 2. = *KazLev* II, 281–282.

7 Kazinczy Ferenc Pálóczi Horváth Ádámnak, Regmec, 1792. okt. 2. = *Uo.*, 282.

8 Vö. *A magyar nyelv szótára*, I–VI, szerk. Czuczor Gergely, Fogarasi János, Pest [később: Bp.], Emich Gusztáv, 1862–1874 (a továbbiakban: Cz–F); *A magyar nyelv értelmező szótára*, I–VII, szerk. a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Bp., Akadémiai, 1986⁴.

9 Pálóczi Horváth Ádám Baróti Szabó Dávidhoz, Szántód, 1789. ápr. 17. = *KazLev* I, 336.

10 Kölcsey kérdéses szonettje: *Felelet Kazinczy első sonettjére [II.]* = KÖLCSEY Ferenc, *Versek és*

hány levelet Kazinczyval, aki igen nagyra becsülte a verset. Vele szemben Pálóczi Horváth kijelenti, hogy ő eddig úgy nézte azt, „mint occasionalis, de nem remekképpen készült Dalt”, majd az alkalmi költészet és a remekművek közti különbségen elgondolkozva megfogalmazza általános poétikai normáját, melyet közbevetett kifejezéssel csupán saját gyakorlatára korlátozottan mond érvényesnek: „én a’ Poesist, leg-alább a’ magamét, úgy nézem, mint nem tsupán az örökké-valóságban várható ditsőség’ ezközlőjét, hanem élőket, és mennél többeket mulattató foglalatosságot”. A gondolatfűzésből az az előfeltevés sejlik fel, hogy bár a „remekképpen készült” művek elnyerik szerzőjük számára az „örökké-valóságban várható” dicsőséget, Pálóczi Horváth számára fontosabb, hogy a remekművek feltehetően áttételesnek és nehezen tetten érhetőnek vélt hatásával szemben közvetlenül érzékelhető közösségi reakciót váltsanak ki. Ezek szerint motivációit tekintve a költészettel elérhető dicsőséget nemcsak a hasznosság, hanem a mulattatás oltárán is hajlandónak mutatkozott feláldozni. Erre utal az is, ahogy – a idézett gondolatmenet folytatásaként – saját műveit értékeli: „Én a’ Rudolphiással (...) magam előtt nem érdemlettem annyit, mint ama’ hajótörést szenvedett Arionnal (...) mellyel fél Magyar-Országot mulattattam annak idejében[.]”¹¹

A mulattatás a jelenségek tág körét lefedő fogalom. Sok példa található arra, hogy ekkoriban a *mulattatás* kifejezést ’a nemzeti közösség számára hasznot nem hozó időtöltés’ értelemben használták. Mátyási József az 1792-es frankfurti utazásáról írott beszámolójához fűzött jegyzetében talán még maga előtt is úgy védi meg írását a *teljes* hiábavalóság vádjától, hogy összhangban lévőknek állítja a Magyarországon elterjedt felfogással, miszerint egy munka mulattató jellege igazolni tudja annak létjogosultságát. A szerző így érvel:

Ha valaki ezen Utazásomnak le írásából, épületes tudományt nem vehetis, de leg alább egy pipa dohány kőzben, vele néhány szempillantásnyi unalmas idejét röviditheti; vagy Feleségére ’s tselédeire történt boszszonkodását mértékelheti: nem sajnálom munkámat, nem vesztettem hijjában időmet; egyébarántis nálunk az Irók nem egyebek, hanem magoknak nem használható, ’s tsupán másokat *mulattató* eleven Muzsikák. [értsd: élő hangszerek] Részemről szerentsémnek tartom, hogy avagy tsak 52 napot [a frankfurti utazás idejét] jól tölthettem életemből; önéki pedig egy óráját meg vidámithatok[.]¹²

versfordítások, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2001 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 44–45.

- 11 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Petrikeresztúr, 1817. dec. 29. = *KazLev* XV, 412. A vita folytatása: Kazinczy Ferenc Pálóczi Horváth Ádámhoz, Széphalom, 1818. jan. 16. = *KazLev* XV, 446–447; Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Petrikeresztúr, 1818. febr. 26. = *Uo.*, 487–488.
- 12 MÁTYÁSI József, *Ötvenkét jó napból mulatságos egy óra, vagyis: Frankfurti utazásom*, s. a. r. MÉSZÖLY Gedeon, Széphalom, 1927, 86.

Az itt megnyilatkozó felfogással szemben az a tény, hogy a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1817-ben induló ismeretterjesztő és irodalmi melléklapja, a *Hasznos Multságok* címében olyan jelzős szerkezet szerepel, mely a multságok halmazából kiemeli a haszonnal bírókat, arra mutat, hogy a fogalomba nemcsak a Mátyási értelmében vett mulattatás tartozik. A hetenként kétszer megjelenő lapban a szerkesztő, Kultsár István minden évfolyam végén összefoglalta az érintett témaköröket. Ezek meglehetősen nagy szórást mutatnak:

magyar nyelv, felszólítások és régiségek, szép mesterségek, új találmányok, históriai tárgyak, életrajz, intézetek s megyék ismertetése, statisztikai és helyleírási jegyzetek, természettudomány és tünemény, hazai mezei gazdálkodás s kereskedelem, költészet, tréfás történetek, aforizmák, rejtett szavak.¹³

A nemzet pallérozását szem előtt tartó és a szellemi élet sok különböző területén munkálkodó Pálóczi Horváth feltehetően annak függvényében vélte a dicsőséget elérhetőnek, hogy a két egymással szemben álló fogalom, a hasznoság és a mulattatás szempontjából hogyan értékelte saját műveit.

A dicsőséget elérhetővé tevő hasznosság a közösség állapotához és szükségletéhez képest lehet meghatározni. Saját kiinduló helyzetértékelése szerint „a' Gutaütésben régen sinlődő, 's tsak most lábbadozó Magyar” nyelv állt rendelkezésre.¹⁴ Ettől nem független, hogy a jó ízlés sem volt a kívánt mértékben elterjedve. Rájnis és Baróti Szabó vitája kapcsán arról beszél, hogy bár „lábbadoznak” az írói társaságok, azt csak a „jó ízléshez szoktatandó maradékink” fogják meglátni, hogy melyikük volt „jobb és hasznosabb munkás”.¹⁵ Ehhez járult az irodalom alacsony társadalmi presztízse. Erre akkor utal, amikor Varjas Jánosról, aki Debrecenben volt a keleti nyelvek és a héber régiségtan tanára, azt írja, hogy bár orientalista, azaz tudós volt, nem „tartotta Professiója ellen való dolognak, sem valamely mellyékes alávalóságnak (mint ma sokan) a' magyar Literatorságot”.¹⁶ Mindezekből egyenesen következett, hogy létezett olyan szellete az értékesnek ítélt, új, magyar irodalomnak, melynek nehezen lehetett olvasókat toborozni. 1788-ban Pálóczi Horváth arról értesítette Kazinczyt, hogy a *Bácsmegyei* számára nem sikerült előfizetőket gyűjtenie. Ennek kapcsán a Füreden és környékén szerzett általános tapasztalatáról így számol be:

13 BALÁZS Attila, *A Nemzeti Újság és szerkesztői*, MKSz, 122(2006), 221. A folyóirat művelődési programját és változatos anyagát a legújabban megjelent antológia is érzékelteti: KULTSÁR István, *Tudósítások és Hasznos Multságok (Válogatás a Hazai és Külföldi Tudósítások, valamint a Hasznos Multságok cikkeiből)*, vál., s. a. r., bev., jegyz. BUDA Attila, HIDVÉGI Violetta, Kolozsvár, Kriterion, 2010 (Téka).

14 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Balatonfüred, 1788. dec. 10. = *KazLev* I, 241.

15 Pálóczi Horváth Ádám Baróti Szabó Dávidhoz, Szántód, 1789. ápr. 17. = *Uo.*, 336.

16 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Szántód, 1789. ápr. 24. = *Uo.*, 342.

Igaz, hogy nálunk magyarok laknak, de nem tudom mi által úgy meg-vagynak-igézve; hogy ha a' könyvekről való tudósításokat mutatom és javasolom nekik; többnyire csak mosolygással felelnek – pénzelt senki sem kínál; – Próbáltam már sok jó barátim kérésére, de alig találtam egyet kettőt. – Révainak ezelőtt két esztendővel tellyes erővel igyekeztem szolgálni, de nem tudtam.¹⁷

Az észlelt nehézségek megoldására nem dolgozott ki rendszeres modernizációs programot, de az egyedi problémákra volt válasza.

Túl azon, hogy maga anyagi áldozatot hozott az irodalomért, és biztos vásárlók nélkül húsz kötetet rendelt Kazinczy regényéből,¹⁸ valamint hogy buzgó támogatója volt a tudós társaságoknak és azok létrejöttének,¹⁹ a pallérozás érdekében legfőbb feladatának a közönség irodalmi művekkel való ellátását tekintette. Ez felvetette a kérdést: milyen publikumnak dolgozik, és milyen mértékig szerencsés, illetve szükséges annak elvárásaihoz igazodni. 1788 decemberében Kazinczy kritikája, miszerint túlzottan bízik saját magában és tisztelőiben, arra készítette Pálóczi Horváthot (egy számunkra ismeretlen levélre adott válaszában), hogy tisztázza a közönséghez való viszonyát:

magamnak többet hiszek, mint Tisztelőimnek; és a' Tisztelőknak is Gustusát meg-válogatom. (...) Ha sokan szeretnek egy valamit versemben, igyekezem kedvéért hasonlókat ejteni; de azomban törvényűl nem teszem azt, sőt sokszor magam sem szeretem: hanem még is jó az ilyen a' könyvekhez szokatlan Magyaroknak, mézes madzag gyanánt.²⁰

Pálóczi Horváth a pallérozódás és így a hasznosság jegyében olyannyira fontosnak tartotta az irodalomra való rászoktatást, hogy a publikum megnyerése érdekében kész volt tudatosan vállalt engedményt tenni az ízlés rovására. Annak a problémának a mérlegelésére azonban alig van írásaiban utalás, hogy meddig mehet el ezekkel az engedményekkel. Magát a pallérozódást a közönség és alkotó egymásra hatásának olyan folyamatoként képzelte el, mely úgy eredményezi az olvasók körének bővülését és egyben ízlésük finomodását, hogy közben az alkotónak is lehetőséget teremt a tökéletesedésre. Ez a felfogás és a sikerek, melyeket az 1787-ben kiadott *Hunniással*, valamint az egy évvel később megjelentetett, vegyes tartalmú *Hol-Míval* ért el,²¹ felszabadítólag hatott az amúgy is

17 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Balatonfüred, 1788. dec. 10. = *Uo.*, 242.

18 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Balatonfüred, 1788. dec. 10. = *Uo.*, 242.

19 Pálóczi Horváth Ádám, Batsányi Jánoshoz, Szántód, 1789. ápr. 17. = *Uo.*, 334; Pálóczi Horváth Ádám Baróti Szabó Dávidhoz, Szántód, 1789. ápr. 17. = *Uo.*, 336. L. még kötetünkben LÉNGYEL Réka tanulmányát.

20 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Füred, 1788. dec. 7. = *Uo.*, 241.

21 Vö. „Magam talám leg-szerentséssebb Auctor vagyok; mert munkáimat kivált a' Hunniast

könnyen író szerzőre, aki láthatóan inkább a befogadók visszajelzését, mint absztrakt esztétikai tökéletességet állított maga elé mérceként. Az 1789-ben Batsányihoz írott soraiból a közvetlen és azonnali hatás kiváltásának szándéka olvasható ki:

Én sijetek az én munkáim nyomtatatásával – mert ugy-e? mikor nyelvünket gyarapítjuk, akkor a' Nemzetet oktatnunk kell az olvasásra; mert különben izzadva szerzett munkáinkat senki sem olvassa. Most tehát olyat írok, a' minn többen kapjanak, szeressék és az olvasáshoz édesedjenek – míg azoknak izlése javúl, az alatt én is jobb Poëta leszek, 's akkor ha tudok, jobbat írok; most a' Hunniás is, sőt a' Holmi is jó.²²

Amellett, hogy hajlandónak mutatkozott esztétikai engedményt tenni a iskolázatlanok kedvéért, megvolt benne a művelt elithez való igazodás is. A *Hunniás Elő-Beszéde*ben azzal indokolja, hogy eposzába részleteket fordít az *Aeneis*ből, hogy „a' régi Deák, 's *egyszersmind* mostani Magyar Poésisban gyönyörködő Tanúlt Magyar Urak” megítélhessék, „miképpen esnének annak a' régi Deák vers-szerzőnek gondolatjai, és ki-mondásai Magyarúl? mert ha az ízetlennek nem fog tetszeni”, szándékában áll „az egész *Éneist*-is hasonló szabású Magyar Verseken ki-adni”.²³ Esztétikai normáinak kialakításakor kevésbé törekedett elméletileg átgondolt alapvetés létrehozására, sokkal inkább az őt körülvevő közeg – e szót most szélesebb, nemcsak a közönség értelmében használva – tekintélyére hagyatkozott. Ezt mutatja, hogy a *Hunniás* mintaválasztásának megindoklásában kiemelt szerepet kap a tekintély:

Az *Éneis'* formájára írtam pedig ezen csekély munkátskát, sok okokra nézve; mind azért, hogy *Virgilius* sok nagy emberek', 's még ama' hajszal-hasogató *Skaliger'* ítélete szerént-is olyan Vers-szerző, a' kinek az ilyen szabású írásokban párja nincs, a' mint hogy még ama' nagy emlékezetű *Voltér*-is nem szégyenlette őtet a maga *Henriás*ában nagyon, sőt talám felesleg-is majmolni: mind azért, hogy az ilyen mód természetl-is legszebb, mind még azért-is

majd mindennap keresik nálom. Sőt előre már 12 aranyat adtak költségre, azután Debreczen tsomóstúl vette 's az árát haladék nélkül administralta: úgy Erdély is, hol ezt hol a' Holmit tsomósan kéri, de kivált környékünkben kapva kapják akarmit írjak, már egyszer ha a' Plagium gyanúságától nem félnék, a' más munkájának a' magam nevét alája írnam; meg kísírteném a praediciumot.” (Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Füred, 1788. dec. 7. = *KazLev*I, 242.)

22 Pálóczi Horváth Ádám Batsányi Jánoshoz, Szántód, 1789. ápr. 17. = *Uo.*, 332.

23 HORVÁTH Ádám, *Elő-Beszéd = Hunniás, vagy Magyar Hunyadi, azaz Ama' híres Magyar Vezér Hunyadi János' életének egyegy része, mellyet a' Virgilius' Éneisse' formájába öntve, négy sorú Magyar Strófákkal le-írt* HORVÁTH Ádám, Győr, Streibig Jó'sef betűivel, 1787 (a továbbiakban: *Hunniás*), [a mű elé kötött számozatlan lapok 4. oldalán].

hogy *Hunyadinak* sokféle viszontagságai-is, ha a' dolgot nem a' külső színében, héjjában, hanem belső valóságában nézzük, az Éneás' bújdosásához nagyon hasonlítanak[.]²⁴

A befogadók elvárásaihoz való igazodást az elismerő visszajelzés okozta közvetlen örömmön túl erősen motiválta az a meggyőződés, hogy az irodalmi mű elősegíti a nemzet pallérozódását. A literatúra iránt érdeklődő, illetve az azért áldozatot hozó közönség létszámának növelésén túl munkáiban Pálóczi Horváth két területet emleget, melyen az író hatásosan járulhat hozzá a kulturális felemelkedéshez: a tudomány művelését és terjesztését, valamint az anyanyelv ápolását és fejlesztését. A *Hunniás Elő-Beszédében* arról vall, hogy „Magyarul írásra, különösen pedig a' vers írásra” Péczeli József azon „serkentetése” készítette, miszerint „a' nyelvnek tsinosgatása, igen sokat tesz' a' Nemzettségnek pallérozására.”²⁵ Ezen tétel nemzeti kereteknél általánosabb elvi megalapozásáról a *Rudolphias Ajánló Levelében* lehet olvasni. Ott „a beszéllő tehetség” úgy jelenik meg, mint „olly különös tulajdona az okossággal bíró emberi állatnak”, hogy „akár a' társasági öszve-függést és erköltsiséget, akár az egy vagy más tudomány' és mesterség' nemeiben időnként gyarapodható tökéletesedést”, ami az embert minden más lénytől megkülönbözteti, alig lehet másnak tulajdonítani, „mint az értelmes nyelvnek”. Ebből következik, hogy „ezt a' beszélő tehetséget nagyítani, a' szollást szépíteni, 's annak ékesgetésének bizonyos törvényeket szabni, eleitül fogva fő gondja volt, az emberi Nem' méltóságát kedvellőknek, és ez a' nyelvnek tökéletesítése a' Tudományok' rendjébe számláltatódott.”²⁶ E gondolatmenet szerint a nyelvművelés azért sorolható a tudományok közé, mert maga a nyelv az ember megkülönböztető jegyének számít. Ebből egyúttal az is következik, hogy a tudományok jelentősége szintén a nyelvműveléshez hasonlítható, ami indokolja, hogy Pálóczi Horváth számára miért volt olyan fontos a tudományokkal való foglalkozás, és azok terjesztése.

A tudomány művelőjének szerepében otthonosan érezte magát. Erre utalva az 1788-ban megjelent *Hol-Mi Elő-Beszédében* úgy jellemzi önmagát, mint „a' ki a' Parnaszszusonn inkább Urania' mint Thalia” tanítványa.²⁷ A Batsányi, Kazinczy és Baróti Szabó alkotta Kassai Magyar Társaságot, egy a reményei szerint majdan megerősödő tudós társaságot „tellyes erővel” becsülte. Úgy hitte,

24 U. a. [a mű elé kötött számozatlan lapok 3. oldalán] A *Hunniás* poétikatörténeti háttéréről bővebben l. kötetünkben HÁSZ-FEHÉR Katalin és EGYED Emese tanulmányát.

25 U. a. [a mű elé kötött számozatlan lapok 6. oldalán].

26 HORVÁTH Ádám, *Ajánló Levél = Rudolphias, az az a' Habsburgi I. Rudolf Császár' viseltt dolgainak egy része: Hang-mértékes és egyszersmind egyező-végzetes versekben irta 1815-ben* HORVÁTH Ádám, Bécs, Nemes Haykul Antal betűivel, 1817 (a továbbiakban: *Rudolphias*), [a mű elé kötött számozatlan lapok 2. oldalán].

27 HORVÁTH Ádám, *Elő-Beszéd = Holmi* 1, 8.

közéjük kívánczoni számára „szabados [illetlen] dolog”, mert arra „még gyengének” vallotta magát, de „nem kívánczoni (...) vétek”.²⁸ A *Magyar Museumot* nagy elismeréssel fogadta, és 1789 februárjában tervezte, hogy hamarosan megjelenő műve előszavában kitér a folyóirat érdemeire.²⁹ Két hónappal később Batsányihoz írott, fentebb már idézett levelében rejtve utalt a *Magyar Museum* bevezetőjére, mikor szó szerint idézte onnan az „izzadva szerzett munkáinkat” kifejezést.³⁰ Mindez arra mutat, hogy Pálóczi Horváth mélyen egyetértett a folyóirat célkitűzéseivel. A programot jegyző Batsányi a szerkesztőség nevében azt állította, hogy egy olyan tudós társaság létrehozásával lehet a „leg-nagyobb lépésekkel a’ tökéletességhez” közelíteni, mely „Nyelvünknek ’s Tudományainknak elő-mozdítatására” törekszik. Ez a meggyőződés határozta meg azt a szempontot, melynek alapján a szerkesztők döntenek a szóba jövő írások közléséről: „Ebbe a’ Gyűjteménybe mind azon kisebb-szabású Munkák bé-fogadtattanak, ’s közre eresztettek, mellyek (...) Anyai Nyelvünknek gyarapíttására, ’s a’ Tudományoknak Hazánkban való terjesztésére szolgálnak.” Egy lábjegyzetben, amely ehhez a mondathoz kapcsolódik, kiemelten szó esik arról, hogy a „méllyebb Tudományokból-is fordúlhatnak elő darabok”, amelyek a kitűzött célt szolgálhatják.³¹ A folyóirat szemlélete, amely társadalmi hasznosság szempontjából egyaránt döntő jelentőséget tulajdonít a szaktudománynak és a költészetnek, nagyon közel esik Pálóczi Horváthéhoz. Úgy vélem, a közönség közvetlen kiszolgálása mellett a tudományosság igényeinek kielégítése való törekvés is alapjaiban határozta meg munkásságát. Itt nemcsak az olyan nyilvánvaló példákra gondolok, mint a *Leg-rövidebb nyári éjtszaka*³² vagy a *Psychologia*,³³ hanem olyan művekre is, mint például a *Hunniás* vagy a *Rudolphias*.

A tudományosság igényének figyelembe vétele akkor érhető tetten Pálóczi Horváthnál, amikor saját munkáin töpreng. Feltűnő, ilyenkor valamilyen formában nagyon gyakran felmerül benne a valóságghűség, a referencialitás kérdése. Amikor 1789. január 1-jén szigorú bírálatot kérve megküldi Kazinczynak *Az Esztendő Utolsó Éjtszakája* című poétikus prózáját, a mindenkori kritikát

28 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Szántód, 1788. okt. 14. = *KazLev* I, 222.

29 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Szántód, 1789. febr. 6. = *Uo.*, 272. A kérdéses mű, a *Leg-rövidebb nyári éjtszaka* csak 1791-ben jelent meg, és ekkor Pálóczi Horváth már nem tért ki a *Magyar Museumra*.

30 Pálóczi Horváth Ádám Batsányi Jánoshoz, Szántód, 1789. ápr. 17. = *Uo.*, 332. Vö. „IZZADVA szerzett Munkáinkat, nem elég, nyerekedő Nyomatatóinknak ingyen által-engednünk; azt kívánnyák, hogy ezenn-fellyül a’ nyomtatást-is pénzünkkel fizessük.” (BATSÁNYI János, *Bé-Vezetés = Első folyóirataink: Magyar Museum*, I–II, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004 [a továbbiakban: *Magyar Museum*], I, 13.)

31 BATSÁNYI, *Bé-Vezetés*, i. m., I, 13, 14–15.

32 Bővebben I. kötetünkben BALOGH Piroska tanulmányát.

33 Bővebben I. kötetünkben HEGEDÜS Béla, LACZHÁZI Gyula és CSABAI Lucia tanulmányát.

mintegy elbizonytalanítva megjegyzi, hogy „akkor leg-tökéletesebb a’ munka, mikor az Irónak nem költöttek, hanem valóságosak és jelen valók indulatai”.³⁴ Néhány hónappal korábban a *Hunniás* folytatását tervezgetve osztja meg barátjával azokat a kétségeit, melyek a történeti hűség és az eposz kompozíciójának feszültségéből erednek:

Még eddig ugy van alkalmaztatva a’ Poëma, hogy kettő lehet a’ célja: egyik az: hogy *Hunyadi a’ Pápától Koronát nyert*; másik már távolabbról való, ez: hogy *Mátyás királlyá lett*; (...) már most, ha (...) czélul teszem Mátyásnak királlyá tételét, ugy elébb Hunyadit el-kell temetnem, melly már talán ellenkezne a Poémának természetével; ha pedig a’ közelebb való czélt választom, (...) hogy Hunyadi a’ Pápától a’ Koronát meg kapta, úgy a’ *Finis* tsak *verosimilis* lessz, mert a’ mi egészen igaz, már benne van az első darabban, hogy a’ Pápa meg ígérte, és el is készítette a’ Koronát; és így azt már nem reiterálhatom, hanem azt kellene behoznom; hogy meg-is küldötte a’ Pápa a’ Koronát Hunyadinak; ez tehát már a’ kérdésem.

«1-o. Nem vétkezem e? ha Hunyadit meg haltatom, el temetem, és röviden a’ Mátyás királyságára reá ugrom: utolsó czélra, *Finisre*.

«2-o. Szabad vólna é a’ Poémában pro fine ollyat hoznom be, a’ mit Historiából meg-nem-próbáltatok; hogy tudni illik Hunyadinak a’ Pápa a’ Koronát valósággal meg küldötte vólna?³⁵

A probléma feloldhatatlannak bizonyulhatott, és valószínűleg volt szerepe abban, hogy a második rész nem született meg. Az 1787-ben megjelent *Hunniás* végére Pálóczi Horváth a királyi adománylevélből közölt egy részletet saját fordításban, mely – mint mondja – „az egész Históriát próbálja-is [bizonyítja is], világosítja-is”.³⁶

Az Esztendő Utolsó Éjtszakája című írásában az álom és ébrenlét határán lévő beszélő azért foházkodik Múzsájához, aki „testetlen képzelődésekkel” gyönyörködteti elméjét, hogy ebben a költői állapotban – mint mondja – „magasra vágyó” gondolatai „magas helyekről szemlélhessék mind azokat a’ mik alattam és felettem vagynak; a’ mik hátam megett vagynak és a’ mik előttem; a’ mik bizonyosan el-múltak, és a’ miket ezután bátran vagy félelmesen reménylhetek.”³⁷ A poézisnek ehhez a típusához, amelyben az ihlet révén mintegy istenül, és így lényeglátóvá válik a költő, többnyire mégis fenntartással viszonyult a költészetről gondolkodó Pálóczi Horváth. A *Magyar Arion* című

34 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Szántód, 1789. jan. 1. = *KazLev* I, 246.

35 Pálóczi Horváth Ádám Kazinczy Ferenchez, Szántód, 1788. nov. 3. = *Uo.*, 233–234.

36 HORVÁTH, *Elő-Beszéd = Hunniás*, [a mű elé kötött számozatlan lapok 11. oldalán].

37 HORVÁTH Ádám, *Az Esztendő Utolsó Éjtszakája: Füred, 1788. Decembr. 31dik = Első folyóiratink: Orpheus*, s. a. I. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001, 145.

versgyűjteményéhez 1814-ben írott előszavában hosszan fejtegeti az ezzel a problémával kapcsolatos elképzeléseit. Saját énekeit alkalmatosságiaknak nevezi, melyek mellett poétikai védőbeszédet tart. Alaptétele, hogy „az ilyen *occasionalis*okra nem lehet egészen azt az *Aristoteles* törvényjét alkalmazni, melyet tesz a de *Poëtica Cap IX*”. Az ezt követő latinul idézett mondat magyar fordítása így hangzik: „Az elmondottakból az is nyilvánvaló, hogy a költő dolga nem az, hogy a megtörtént dolgokat mondja, hanem hogy olyan dolgokat, amilyenek megtörténhetnek, vagyis amelyek a valószínűség vagy szükségszerűség szerint lehetségesek.³⁸ Pálóczi Horváth a „*Poëtak* tisztí kötelessége felül inkább” Lactantiusszal tart: „*non enim res ipsas falsas finxerunt Poëtae, sed rebus gestis addidorunt quemdam colorem* [Ugyanis a poéták nem alkotnak hamis dolgokat, hanem a szokott dolgokhoz adnak bizonyos színt.]” A fenntartással kezelt, teremtő jellegű költészethez való viszonyát így jellemzi:

Elnézhetem sőt szeretem, midőn némely hazámfi a *beszéllő* verselésben is, de kivált a *Lantos* versekben olyan elmegyakorlatokat tesznek, mint a jó eleven eszű festő szokott: hogy ha nincs előtte valóságos tárgy, amelyet kiábrázoljon, csinál magamagának, és lefesti a maga képzelődéseit, (...) mint amikor *Anakreon* (...) a Rózsát dicséri talán éppen télen, mikor puszták a virágos kertek: az ilyenek elme-játékoknak mind jók, és a beszédet szabadabban szépítheti; mert vagy nincsenek bizonyos tárgyhöz lekötve, vagy éppen a képzelődésből vagynak fonva[.]

Látható, hogy Pálóczi Horváth a fantázia teremtette költői világot nem ruházza fel autonómiával, hanem pusztán díszítő szerepet tulajdonít neki. Saját költészetfelfogása mellett történeti fejtegetésekkel igyekszik érvelni:

úgy tetszik, hogy a *Poësis* eredetikeppen nem erre [a feljebb körülírt elmejátékra] volt teremtve: *való* dolgokat, tudományokat, nem csupa szóbul állókat írtak a *Poëtak* eleinte, és azokat cifrázták ki, ékes beszéddel: Az Isteni és természeti tudomány, összefoglalva, és történetírás voltak a versszerzésnek első tárgyai, és minden, ami tudományra tartozott[.]

Az elmondottak szerint a költészet úgy jelenik meg, mint mértékes beszédbe foglalt tudomány. Ezen mérce alapján ítéltetik meg, és marasztaltatik el Homérosz is, aki

tele van festésekkel, és oly piperés képzeletekkel, melyek a *Históriai* hitelt gyanúba hozzák, és a valóságot homályba; mint *Historicus* éppen nem üti meg a

38 ARISZTOTELÉSZ, *Poëtika* = ARISZTOTELÉSZ, *Poëtika és más költészettani íráások*, ford. RITOÓK Zsigmond, szerk., jegyz. BOLONYAI Gábor, Bp., PannonKlett, 1997 (Matúra Bölcsélet, 7), 45.

Cicero mértékjét, *de orat. L. 2. Nam quis nescit? primam esse Historice legem, nequid falsi dicere audeat; nequid vere non audeat, – ne qua suspicis gratiae sit in Scribendo, ne qua simultatis* [mert ki nem tudja, hogy a történetíró első törvénye, hogy ne merjen semmi hamisat mondani, és legyen elég bátor a teljes igazságot mondani – ne legyen az írás kitéve az egyoldalúság gyanújának, és ne legyen benne elfogult ellenségesség]: (...) *Homért* nem is tudnám kimenteni, mert a való dolgok leírását, és éppen a vitézi tetteket, melyek voltak egyik eredeti Tárgyja a *Poësis*nek, úgy írni le, hogy az, költeményhez mint az igazsághoz közelebb járjon, annyi, mint a régi történeteket eltemetni[.]

A történeti hűség megszegése miatt kárhoytatott Homérosz a következő lépésben Platón ítélőszéke elé kerül:

alig hihetni, hogy az *Orpheus*, vagy *Arion* vagy *Hesiod* titkos előadásai, hanem inkább *Homér* költeményekkel kevert historiája, festései és más némely Poéták szabadon repdező képzéseiknek édesgető és a valónál nagyobb mutató szókkal tett előadásai, birták arra *Platót*, hogy a maga *Respublicájából* a Poétákat kizárja: mert az elmés és nyomós beszédet és mindazt, ami természettel szép ő is szerette; (...) Hanem – már valamit a hihetelenségig nagyítani, kedvelt szerelmeseinkbül, vagy akarmi más tekintetért nagyra becsült halandóbül Istent csinálni, (...) szelíd erkölcs színe alatt puhaságot tanítani: ezek azok, amik vagy épülni nem engedik, vagy el is pusztítják a *Plató városát*; az ilyenekért tiltotta ki abbul a *Poétákat*; mely előttem, s akarki előtt is méltó figyelmet okozhat[.]³⁹

Végső soron tehát Pálóczi Horváth – Platón tekintélyére támaszkodva – a való-sághoz való hűség és a társadalmi hasznosság hiánya vagy éppen károssága miatt utasítja el az olyan típusú költészetet, amely a referencialitás mércéjén nem megítélhető.

Alapos vizsgálódást érdemelne, hogy Pálóczi Horváth költészetszemlélete hogyan viszonyul saját írói gyakorlatához. Most jelzésszerűen csak a *Rudolphiast* érintem. A munka műfajával kapcsolatban maga a szerző is bizonytalanságot árul el. Ő – úgy mondja – „mint *Epopéiat*” írta, de nem tudja, „mások’ szeme előtt *Poëma* lessz-e? vagy *Historia?* vagy *Román?*”⁴⁰ A kétely indokolt, hiszen a művet talán eposzi eszközök felvonultatásával megírt, meglepő fordulatokban és már-már hihetetlen eseményekben bővelkedő kalandregényként lehet jellemezni. Míg a szöveg a történeti hűségnek sok részletben nyilvánvalóan nem tesz eleget, az előszó komoly erőfeszítéseket tesz, hogy ennek ellenkezőjéről

39 HORVÁTH Ádám kéziratos előszava *Magyar Arion* c. versgyűjteményéhez (1814) = *Magyar vers-tani szöveggyűjtemény*, I, *Hagyományörzés és hagyományteremtés a versújítás korában (1760–1840)*, szerk. KECSKÉS András, VILCSEK Béla, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 393–395.

40 HORVÁTH Ádám, *Az Olvasóhoz = Rudolphias*, I.

győzze meg az olvasót. Pálóczi Horváth itt arról beszél, hogy az események

leírásában a' *Poëtai* festések úgy vannak intézve, hogy sem az akkori történetekkel, sem azoknak idő-számjával, *Chronológiájával*, ne ellenkezzenek (...), olyan ne történjen a' festés kedvéért, mint midőn *Virgil Aeneast, Didónak* vendégszolgálatát teszi 300 estendővel elébb, mint *Didó* élt.⁴¹

Mikor pedig a költemény megírásának indokait összegzi, röviden érinti irodalom-szemléletének eddig tárgyalt összetevőit: az olvasóközönséghez való igazodást, a közvetlen társadalmi haszon előmozdítását a történeti megbízhatóság és a tudományok által, valamint a magyar nyelv művelését:

A' történetek' öszve rakásában nem tettem akkora ugrásokat, mint az *Odyseea*, vagy *Aeneis*, vagy *Henriás*; – tsak olyan formákat mint az *Iliás*; a' festésekben is elkerültem az olyan erőltetéseket, a' millyenekért korbátsolja *Plátó Homért*, a' kinél nevetnek az Istenek, sírnak is, sőt jajgatnak; (...) sőt abban is, a' mit az Oskolában *Ornáta Syntaxisnak* neveztünk, nem merem *Rudolfiasomat* öszve mérni vagy *Mároval* vagy *Voltaireval*; hanem a' magyar nyelvnek, az illyen nemű versek' írásával is, alkalmatos voltát akartam megpróbálni egy jókora hosszú *Poëmában*, melly a' mellett hogy *historiai* bizonyságokkal támogatható történetet foglal magában, többféle és pedig magasabb tudományokba bele vág, és még is, ha *Lexiconja* nem mindenütt is, de a' *Grammatikája Magyar*.⁴²

Az így körvonalazódó irodalom-felfogást, sajátosságainak kiemelése céljából, érdemes összevetni Kazinczy elképzeléseivel, amelyeket az 1810 októberében keletkezett *A' két természet* című epigrammában foglalt össze tömören. Kis Jánoshoz írva így jellemzi a vers jelentőségét: „örvendek hogy [ezt az epigrammát ...] tőlem veszi literatúránk; mert hanyadik magyar Író az, a' ki az *Aestheticának* ezt a' törvényét csak megálmogni is tudná.”⁴³ A szóban forgó törvény a fűzfapóéta Nyáradai és a vers beszélőjének szemléleti szembenállásaként rajzolódik ki:

A' Poezisz kikap a' népből 's a' durva valóból,
És kiesebb tájra 's lelki valóba vezérl.
És te kevélykedel e, hogy az eltévedtet az eggy és
Szent Természethez, Nyáradai, visszavonod?
A' mit lát, maga, Nyáradinak, Természet. Ez eggy az:
A' Mesterség' Természete néki nem az!⁴⁴

41 *Uo.*, III.

42 *Uo.*, I–II.

43 Kazinczy Ferenc Kis Jánoshoz, 1810. okt. 29. = *KazLev* VIII, 146.

44 KAZINCZY, *A' két Természet* = [KAZINCZY Ferenc], *Tövisek és Virágok*, Széphalom, 1811 (a

Abban a levélben, melyben Kis Jánosnak elküldte a verset, Kazinczy a két szemléletmódot egy-egy emblematikus nyelvi szerkezettel jellemzi: ezek szerint Nyáradai a *Nach der Natur*, a vers beszélője az *εις το κρείσσον* elvét vallja.⁴⁵ A görög kifejezés az *εις* hely- és célhatározói jelentésű *ra-*, *re-* prepozícióból, a *το* névelőből, valamint a *κρείσσον* vagy *κρείττον* alakú, *erősebb*, *előnyösebb*, *fenntebb lévő* jelentésű, főnevesült melléknévből áll, melynek szokásos fordítása: törekedj a jobbra. Kazinczy ezzel a formulával többször utal az idealizálás általa kívánatosnak tartott módjára, szemben a másikkal, mely a *természet szerint* dolgozó eljárást jelöli, ahol a cél nem más, mint pusztán az érzékszervekkel tapasztalható világ leképezése. Az idealizálást valló művész lemond arról, hogy az általa megkonstruált világot az érzékszervi tapasztalás hitelesítse. Az ő célja az, hogy művészetével egy tudat, illetve lelki tartalomként definiálható világot hozzon létre, vagy fejezzen ki; egy olyan világot, melyet (a közvetlen tapasztalati ellenőrizhetetlensége miatt) Nyáradai nem ismer el természetnek. Ugyanakkor a vers beszélője kérdés formájában tagadja, hogy a Nyáradai által leképzett világ alkalmas volna orientációs rendszerként szolgálni az eltévedt, tájékozódási pontot vesztett ember számára. Bár a versben megteremtett vitahelyzet azt sugallja, hogy a lelki valóként megnevezett, a mesterség (azaz a művészet) által létrehozott természet azonosítható az „egy és Szent” természettel, a szöveg logikai felépítéséből ez nem következik. Abból legfeljebb annyi vonható el, hogy az igazi művészet feladata etikai jellegű: a valódi, a végső létezők birodalmának megképzésével támpontot kell nyújtani az embernek a világban való eligazodáshoz. E feladat teljesíthetőségének pedig az a feltétele, hogy a művészet által megképzett kiesebb táj és lelki való révén az ember valamilyen módon kapcsolatba kerülhessen az „egy és Szent” természettel. A kérdés tehát az, hogy metafizikailag legitimálható-e a művészi képzet magasabb rendű tökéletessége.⁴⁶ Ebben a kérdésben a vers szövege semmilyen irányba nem dönt, hiszen csupán a Nyáradai szemlélete jegyében született képzettől tagadja meg a metafizikai legitimációt.

Kazinczy a vershez prózai magyarázatot kapcsol, melyben lényeges elemmel bővíti ki az idealizálás normájának ontológiai hátterét. Az „Aesthetica’ profánusainak” nevezi azokat, akik csak azt ismerik el természetnek, „a’ mit testi szemekkel látnak”. Ezzel a minősítéssel kizárja őket azok köréből, akik a művészet révén hozzáférhetnének a versben említett szent természethez, a lé-

továbbiakban: KAZINCZY 1811), 11.

45 Kazinczy Ferenc Kis Jánoshoz, 1810. okt. 29. = *KazLev* VIII, 145. Vö. Kazinczy Kis Jánoshoz, 1805. jan. vége körül = *KazLev* III, 254–255; Kazinczy Ferenc Budai Ezsaiáshoz, 1805. márc. 31. = *Uo.*, 309.

46 A problémát nagy kultúrtörténeti anyagon, megvilágosító módon tárgyalja Erwin PANOFSKY, *Idea: Adalékok a régebbi művészetelmélet fogalomtörténetéhez*, ford. SZANTÓ Tamás, Bp., Corvina, 1999 (Egyetemi Könyvtár).

nyegi valóságához. Erre vonatkozik ugyanis a nem beavatottakra, a templomon kívüliekre utaló profán (pro = előtt; fanum = szent hely, templom) szó. Velük szemben állnak az idealizálás képviselői, akik a közvetlenül tapasztalhatónál jobb, feljebb lévő világ megfogalmazására törekcsenek. Kazinczy szavaival:

Eis to kreisson! (in pulchrius!) ezt kiáltozta a' görög Művész a' tanítványnak, 's így leve, 's csak így leve a' Vaticanói Apoll, az Antinousz, a' Mediciszek' Vénusza; így, és csak így leve 's lehete, hogy a' Gorgon' feje is isteni keccsel mosolyog.

Az itt megfogalmazott esztétika akkor nyerhet etikai érvényességet, ha ontológiai megalapozottá válik az ábrázolás normájává tett fentebbi világ. Ezt a gondolati lépést teszi meg a vershez fűzött magyarázat azon része, ahol Kazinczy Lessing *Emília Galottijából* idézi azt a jelenetet, melyben Conti, az udvari festő bemutat megrendelőjének egy frissen elkészült portrét:

Valóban a' kép nincs is inkább szépítve, mint a' hogyan a' Mesterségnek szépíteni *kell!* mond Conti Emília Galottiban. A' Mesterségnek a' szerént kell festeni, a' hogy' a' *plasmai Természet* – ha van! a' képet gondolá; azon hanyatlék nélkül, mellyet az ellenkező anyag elmellőzhetetlenné teszen; azon roncsolat nélkül, mellyel ellene az idő kikél.⁴⁷

Az eredeti német szöveg *plastische Natur* kifejezését⁴⁸ az 1830-ban megjelent magyar kiadásban Kazinczy *plasztikai természetnek* fordította,⁴⁹ míg itt (1811) a *plasmai* szót használta. Mindkét változat a görög *megformál, alakít, gonddal kicsiszol, elképzél, elgondol* jelentésű *πλάσσω* igével van rokonságban, tehát a kérdéses jelzős szerkezetben a (széppé) formáló (vö. *plasztikai sebész*) természetéről van szó, melynek elgondolható szellemi tökéletessége az idő függvényében és az anyaggal egyesülve csonkul. Az ilyen értelemben felfogott természet létezése mellé ugyan kérdőjelet tesz a szöveg, de ezáltal nem vonja vissza érvényességét az esztétikára nézve, sőt Conti szövege megvalósíthatónak mutatja az olyan műalkotást, mely megfelel ennek a normának. Mindez arra mutat, hogy Kazinczyban az ismeretelméleti bizonyosság hiányának ellenére él az a hit, hogy a műalkotásban hozzáférhetővé tehető az elgondolható legnagyobb tökéletesség, amelynek morálisan orientáló szerepe lehet az eltévedt ember számára. Olyan meggyőződésről van szó, melyet történelmi tapasztalattal is hitelesíthetőnek mond:

47 KAZINCZY 1811, 48–49.

48 G.[otthold] E.[phraim] LESSING's *Gesammelte Werke*, II, Leipzig, G. I. Göschen'sche Verlags-handlung, 1855, 275.

49 [Gotthold Ephraim LESSING], *Galotti Emilia*, ford. KAZINCZY Ferenc = *Külföldi Játékszín*, I, több tudósokkal kiadja BAJZA [József], Pest, Beimel József, 1830, 12.

a história bizonyítja, hogy ha valahol a' *Jó* gyökeret vert, ott mindig a' *Szép* készítette az utat. (...) A poesis és mindaz, a' mi ezzel szorosabb vagy tágabb összeköttetésben vagyon, a' legszebb virága az emberi elmének, az pedig nyelv nélkül nem virágozhatik; (...) s a' nyelv alatt minden nemzetnek a' *maga saját* nyelvét értem.⁵⁰

Pálóczi Horváth és Kazinczy irodalomszemléletének összevetése az elmondottak alapján az alábbiakban összegezhető. A hasznosság elve mindkettőjüknél szerepet játszik, de míg az előbbi közvetlen társadalmi haszonnal számol, az utóbbi nehezen mérhető morális eredményben bíz. Az előbbi elméleti alapállításait tekintélyelvűen, az utóbbi metafizikai spekulációval igyekszik megalapozni. Az előbbi fenntartja a tapasztalati valósággal való hitelesítés igényét, az utóbbi olyan tevékenységnek tartja a költészetet, ami képes öntörvényű világot teremteni. Az előbbi, Pálóczi Horváth Ádám, műveivel a közönség széles rétegeit kívánja megszólítani, és a mulattatást is költőhöz méltó feladatnak tekinti, az utóbbi, Kazinczy Ferenc, a művelt elit körében remél meghallgatást és hatást.

50 Kazinczy Ferenc Berzeviczy Gergelyhez, 1810. júl. 23. = *KazLev* XXII, 256.